

Засименко В.В.

аспірант кафедри

педагогіки та психології,

Херсонський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛІЙСЬКОГО МОВНОГО ЕТИКЕТУ

Стаття присвячена визначенню педагогічних умов, що сприятимуть успішному вихованню культури спілкування засобами українського та англійського мовного етикету.

The article is devoted to the determination of the pedagogical conditions that positively influence on the upbringing of the communicative culture by means of Ukrainian and English speech etiquette.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження полягає у тому, що в сучасних умовах державотворення в Україні неухильно зростає необхідність підвищення культури спілкування учнівської молоді. Спілкування є одним з основних феноменів соціально-психологічної реальності, в межах якої відбувається розвиток особистості. Звідси не викликає сумнівів важливість своєчасного виховання у школярів культури спілкування, формування адекватних реаліям сьогодення етичних орієнтацій та комунікативних умінь, що має істотне значення для розвитку їхньої особистості й реалізації цілей навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні напрями наукової розробки проблеми виховання культури спілкування школярів накреслені в роботах А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького та ін. Теоретичні та методичні аспекти процесу формування гуманістичних відносин у системі спілкування учнівської молоді знайшли відображення у працях О. Богданової, О. Леонтєва, А. Михайлової, Л. Нестеренко. Нові підходи до здійснення завдань підвищення культури спілкування учнівської молоді

представлено у працях М. Аріяна, І. Беґа, М. Біболетової, І. Біма, В. Малахова.

Мета нашого дослідження – визначити педагогічні умови, за яких виховання культури спілкування засобами етикету двох народів виявиться найбільш ефективним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успіх у вихованні культури спілкування школярів засобами українського та англійського мовного етикету залежить переважно від створення і реалізації відповідних педагогічних умов.

Перш, ніж визначити ці умови, звернемо увагу на те, що підлітковий вік (у нашому дослідженні – це учні 9-13 років) це:

- такий період у житті школяра, коли завершується формування структури вчинку. Тож дуже важливо використати виховний вплив етикету для того, щоб відповідно спрямувати поведінку дитини;

- підлітковий вік характеризують такі риси, як активність, високі моральні прагнення, пристрасть до спілкування, прагнення до читання, устремління до нового. Правила поведінки та культура спілкування, започатковані в етикеті й покликані спрямовувати їхні пориви в потрібному напрямі;

- пріоритетне місце у підлітковій субкультурі належить прагненню до самоствердження серед однолітків та дорослих, намагання посісти гідне місце серед них і керує поведінкою підлітка. Тому на школярів не можуть не впливати надбання різних народів з мовного етикету. Бажання опанувати кращими зразками етикетних форм – важливий крок на шляху виховання культури спілкування підлітків.

- підлітковий вік – це той період у житті дитини, коли найбільш яскраво виявляється потяг до нових відкриттів та пригод. У підлітка з'являється необмежена свобода дій, на яку не в змозі вплинути жодні поведінкові норми. Через це важливо залучити школярів до засвоєння етикетних норм вітчизняної та іноземної мов. Завдяки цьому можна сприяти осягненню загальнолюдських цінностей культури спілкування, що виявляється в мовному етикеті.

Ураховуючи психолого-педагогічні особливості підліткового віку, ми визначили умови формування культури спілкування підлітків засобами українського та англійського мовного етикету.

У тлумачному словнику української мови представлено таке визначення поняття «умови»: це – «обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяє чомусь» [6, 632].

Беручи до уваги цей факт, вважаємо, що педагогічними умовами можуть виступати такі обставини, що сприятимуть вихованню у школярів культури спілкування, розвиватимуть особистість підлітка та впливатимуть на неї у

подальшій науково-виховній діяльності. У гіпотезі нашого дослідження було визначено зміст та спрямованість кожної з цих умов:

- упровадження інтегративного підходу під час вивчення мовного етикету двох народів у процесі класної та позакласної роботи з підлітками;
- доцільного поєднання традиційних та інтерактивних освітніх технологій у процесі виховання культури спілкування;
- створення сприятливих психологічних умов та атмосфери творчого пошуку у навчально-виховному процесі, необхідних для надання спілкуванню ознак комунікативної спрямованості;
- стимулювання розвитку спонукальних мотивів з метою накопичення досвіду етичних учинків та поведінки в учнів підліткового віку.

Про важливість дотримання першої із зазначених вище умов свідчить те, що у шкільній практиці вчителі здебільшого приділяють увагу розгляду етикетних норм рідної мови, не приділяючи належної уваги мовному етикету на заняттях з англійської мови. Такий стан речей унеможлиблює виховання гармонійної мовної особистості засобами етикету двох народів. Лише завдяки впровадженню у навчально-виховний процес інтегративного підходу до вивчення українського та англійського мовного етикету можливе досягнення позитивного результату.

Необхідність упровадження інших педагогічних умов пояснюється тим, що процес виховання культури спілкування школярів засобами мовного етикету складний та багатогранний і вимагає відповідної сприятливої атмосфери у навчально-виховному процесі. Тільки відповідні зміни спроможні викликати у підлітків захоплення кращими зразками етикетної поведінки двох народів, стимулювати їхню пізнавальну й творчу діяльність у цьому напрямі. Здійснюючи перехід від пасивних форм зацікавленості підлітків високим рівнем культури спілкування до більш активного володіння кращими зразками морально-етичної поведінки можна забезпечити цілісність виховного впливу на особистість. Це вимагає ретельного перегляду існуючих форм і методів дослідно-експериментальної роботи та внесення певних коректив в інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу.

Питання про необхідність єдиного підходу до використання виховного потенціалу світового культурологічного простору та етикету зокрема є досить актуальним у житті України, яка стверджує себе у світовому співробітництві самостійних та рівноправних держав. Етикет впливає на вирішення таких проблем, як збереження національної свідомості та етнічної своєрідності в умовах демократизації суспільства. Висока культура спілкування людей сприяє збереженню таких гуманістичних принципів, як порядок, дисципліна, справедливість, почуття власної гідності та толерантного ставлення до інших.

Прогресивними у розробці теоретико-практичних аспектів проблеми виявляються ідеї багатьох учених у галузі педагогічної науки. Теоретичні і практичні підвалини єдиного підходу до вивчення мов, у тому числі й іноземної, було розкрито завдяки намаганням науковців та вчителів-практиків (М. Аріян, І. Беха, О. Леонтєва, Є. Розанової та ін.). Ними було розроблено низку програм інтегрованих курсів, де обов'язковою складовою є іноземна мова.

Отже, однією з основних умов формування культури спілкування школярів засобами українського та англійського мовного етикету є використання інтегративного підходу, що є синтезом висновків учених, результатів та досвіду впровадження етикетних ситуацій у практику роботи шкіл.

Застосування цих умов надає можливість для наступних перспектив:

1. Вплив морального потенціалу українського та англійського мовного етикету та формування на цій основі культури спілкування школярів вищого рівня.

2. Поєднання класної, позакласної та позашкільної форм роботи у вихованні культури спілкування.

3. Визначення переваг особистісно орієнтованого підходу до формування культури спілкування учнів й урізноманітнення форм і методів роботи під час вивчення етикету двох народів педагогами та їхніми вихованцями.

4. Розширення меж впливу культури спілкування на особистість. Залучення підлітків до форм урочної і позаурочної діяльності, що взаємодоповнюються та відповідають еkleктичній природі етикету.

У площині проблеми, яка досліджується, найбільш плідними нам уявляються такі варіанти інтегративного підходу, характерні для сучасної парадигми виховання.

По-перше, це – наявність міжпредметних зв'язків у процесі формування культури спілкування засобами етикету на уроках української мови та літератури й англійської мови.

По-друге, це – запровадження інтегрованого факультативного курсу в позакласну роботу з української та англійської мов, присвяченого розкриттю виховного потенціалу культури спілкування засобами мовного етикету двох народів. Ці предмети мають на меті навчити учнів мові як елементу культури, що дозволяє перейняти досвід багатьох поколінь та впливати на формування культури в цілому й культури спілкування зокрема. При узгоджених та скоординованих діях під час навчання мовам на факультативі підсилюється їхній виховний, розвивальний та навчальний ефекти, значно заощаджуються

зусилля і навчальний час [3, 5].

Спектр дії міжпредметних зв'язків охоплює в основному уроки і самостійну роботу учнів та вчителя. Успішність виховного впливу даного виду роботи залежить від того, наскільки чітко узгодили педагоги плани, влучно підібрали матеріал, що містить зразки етикетних конструкцій, наскільки скоординовані дії вчителів і учнів у даному напрямку. За умов ефективного використання всіх цих чинників підвищується роль міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі. Зокрема, розширюється коло застосування методів, що відзначаються великою виховною силою на особистість. Це порівняльно-історичний метод, діалог культур, крос-культурна взаємодія, етичний діалог тощо.

Проте на уроках української мови та літератури й англійської мови міжпредметні зв'язки є лише одним аспектом серед великої кількості навчально-виховних завдань, що стоять перед педагогами та вчителями. Це певним чином ускладнює реалізацію мети дослідження, оскільки немає можливості приділити їй належну увагу.

З огляду на це ефективним уявляється нам інший варіант інтегративного підходу – факультативний курс, який був би єднальною ланкою між уроками та позакласною роботою учнів і був би спрямований виключно на формування у школярів культури спілкування засобами українського та англійського мовного етикету.

На нашу думку впровадження у практику навчально-виховного процесу такого інтегрованого курсу з формування культури спілкування має низку переваг.

Цей курс дозволяє чітко визначити цільову установку та неухильно веде до досягнення поставленої мети. Завдання – виховувати культуру спілкування підлітків засобами мовного етикету двох народів, виокремлюється з безлічі інших питань, що мають бути вирішені під час навчання кожної з дисциплін.

Завдяки такому підходу, неодмінно відбувається розширення виховного впливу на особистість підлітка. Використовуючи переваги позаурочної навчально-виховної роботи, вдається можливим поєднання характерних рис у діяльності школярів, які наявні в інших формах. Тим самим відбувається процес їхнього взаємного доповнення та взаємозбагачення.

Відкривається можливість для урізноманітнення форм і методів під час виховання культури спілкування підлітків.

Значною перевагою нам уявляється змога швидко корегувати й доповнювати зміст пропонованого факультативного курсу, як того вимагає ситуація. Це досягається досить невимушено, адже мовна спадщина двох народів багата на етикетні формули та кліше. Наприклад, специфіка мовної поведінки англійців полягає в тому, що важливе місце серед типових зворотів мовного етикету посідають вислови вдячності. Характерним є те, що вони майже машинально засвоюються ще в ранньому віці. Це додає почуття взаємоповаги, доброзичливості в ситуації спілкування, а, отже, має «особистісно розвивальний» (М. Аріян) ефект. І, навпаки, невміння своєчасно подякувати, висловити певні емоції з цього приводу може негативно вплинути на подальші стосунки співбесідників. Тому, без знань правил мовної поведінки неможна очікувати від учасників процесу комунікації коректних мовних дій та адекватних реакцій з боку співбесідників. Саме тому необхідно повідомляти школярам ці правила, відтворювати конкретні ситуації спілкування, які б могли забезпечити підліткам відповідне тренування в актах комунікації.

Ще однією перевагою вважаємо можливість здійснення різного ступеня інтеграції залежно від віку, нахилів та рівня розвитку учнів і можливостей школи.

В інтегрованих курсах більш активно, ніж у межах традиційних програм, виявляється здатність школярів до критичного мислення. До того ж, значно підвищується мотивація навчання.

Актуальність інтегрованого курсу виявляється в об'єднанні елементів курсів рідної та іноземної мов в узагальнюючий спецкурс на різних етапах навчально-виховного процесу з метою формування знань, умінь і навичок, однаково цінних для обох мов.

На ранніх етапах навчання доцільно запровадити факультативний курс з порівняльного вивчення мовного етикету двох культур. Підсилити виховний вплив української та англійської мов можна завдяки наданню навчання характеру діалогу культур. Перед школярами має стояти мета – усвідомити свою мовленнєву поведінку, дізнатися, як будують відносини люди країн, мова яких вивчається.

Уявляється доцільним виявити спільні риси у стосунках, наприклад, з рідними та близькими, старшими за віком, знайомими чи незнайомими людьми. Така інформація може міститись у текстах з аудіювання, для читання, що використовуються на уроках з української мови та літератури й англійської мови.

Таким чином, у процесі виховання у підлітків почуття взаємоповаги, толерантності, доброзичливості, а також зацікавленості до життя і спілкування людей інших країн виникає потреба творити добро, формується особистість дитини з урахуванням знайомства з досвідом здійснення моральних вчинків. І не слід забувати про те, що особистість та її моральні якості формуються не лише через розум, а й через почуття та емоції дитини. У цьому і виявляється перспективність запропонованого інтегрованого курсу.

У результаті засвоєння школярами теоретичних і практичних знань, що базуються на різних формах і методах інтегративного підходу, відбувається накопичення досвіду, необхідного для вільного спілкування з використанням етикетних формул в актах комунікації. За умов інтегративного підходу до навчально-виховного процесу збагачується внутрішній потенціал дитини, розширюється діапазон культурологічних знань, коло обізнаності школярів зі зразками етикетних конструкцій двох народів. У результаті створюються необхідні передумови для формування і розвитку ширших і різноманітніших інтересів підлітків, їхніх нахилів до дотримання культури спілкування в будь-якій ситуації.

Добір текстів для читання, аудіювання має здійснюватись з урахуванням перспектив, що їх відкриває інтегративний підхід до засвоєння етикетних зразків української та англійської мов. Робота з ними дозволяє вчителю закріпити у свідомості учнів кращі загальнолюдські риси, культивує тактовність, щирість, толерантність, увічливість, уміння співпереживати, починаючи з перших етапів навчання. Набагато гірше учні обізнані з іноземним мовним етикетом, незважаючи на те, що останнім часом у методиці навчання іноземних мов відбувається активний пошук шляхів насичення змісту навчального матеріалу країнознавчою тематикою. Відповідно до нашого дослідження, це зразки народного етикету, дитячі пісні, римування, прислів'я.

У такій ситуації на уроках з української мови та літератури й англійської мови школярами засвоюється певна сума монознань, які, в свою чергу, не дають уявлення про повноцінну картину вартості етикетних формул у ситуації спілкування обох народів, а, отже, не можуть слугувати підґрунтям для формування культури спілкування підлітків.

Систему ж полізнань можна здобути завдяки інформаційному забезпеченню інтегративного підходу. Це дає змогу учням правильно орієнтуватись, спираючись на широку та педагогічно упорядковану змістову основу. Під час актів крос-культурної комунікації школярі не лише засвоюють зміст запропонованих творів або текстів для аудіювання, але й вчаться чинити

так, як це зробили б реальні учасники подій, пізнають правила мовного етикету двох народів. Через програвання ролей, пізнання життєвих смислів учні отримують досвід, необхідний для подальшого формування їхньої особистості.

За цих умов полісистемні знання вказують на зв'язок обох моносистем, а також сприяють формуванню цілісного уявлення про мовний етикет та культуру спілкування кожного з народів.

Тож справедливо постає питання, до яких видів пізнавальної і практичної діяльності слід залучити учнів, щоб отримати максимально ефективний результат навчально-виховного процесу. Уважаємо, непересічного значення у цій ситуації набуває процес формування культури спілкування школярів з використанням таких форм і методів роботи з етикетними конструкціями, які позитивно впливатимуть на розвиток умінь і навичок оцінної діяльності та поступове накопичення досвіду етичного спілкування й поведінки.

Висновки. У сучасній педагогічній науці є велика кількість різноманітних методів навчання (бесіда, проблемне навчання, порівняння). Ефективне використання цих методів, прискорює розвиток особистості, вирішує важливі питання виховання і навчання підростаючого покоління, надає можливість зорієнтувати учнів на кращі зразки організації життя та діяльності. Адже жоден метод, узятий окремо від іншого, не дасть позитивного результату у створенні передумов та збереженні прогресу у вихованні культури спілкування підлітків. Лише завдяки вдалому поєднанню декількох методів можна досягти успіху на шляху реалізації означено мети. І тільки за умов раціонального поєднання необхідних методів та прийомів освітньо-виховного впливу буде досягнуто прогнозований результат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ариян М.А. Использование воспитательного потенциала речевого этикета на иностранном языке // Иностранные языки в школе. – 1991. – № 2. – С. 9-12.
2. Бех І.Д. Психологічні резерви виховання особистості // Рідна школа. – 2005. – № 2. – С. 11-13.
3. Бим И.Л., Биболетова М.З. Возможные формы и содержание курсов обучения иностранным языкам в начальной школе // Иностранные языки в школе. – 1991. – № 2. – С. 3-9.
4. Карасик В.И. Этикет и английский язык // Иностранные языки в школе. – 1993. – № 2. – С. 57-59.
5. Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.
6. Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Харків: ВД «Школа», 2006. – 832 с.